

ПРЕДСТАВНИКИ ЗМІ В ЗАЛІ СУДУ (ДО ПИТАННЯ ПРО ГЛАСНІСТЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ)

MEDIA REPRESENTATIVES IN THE COURT ROOM (TO THE QUESTION OF PUBLICITY OF THE CIVIL TRIAL)

**Чванкін С.А., д.ю.н., доцент,
голова Київського районного суду м. Одеси,
голова Асоціації слідчих суддів України
<https://orcid.org/0000-0002-9800-854X>**

У статті розглянуте питання гласності цивільного процесу через призму впливу та ролі на реалізацію цього принципу представників засобів масової інформації (далі - ЗМІ) та інші актуальні питання реалізації гласності судового процесу за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Принцип гласності реалізується за допомогою наступних правил. По-перше, розгляд справ у цивільних судах проводиться відкрито. По-друге, усі матеріали справи відкриті для осіб, які беруть участь у справі, вони мають право ознайомитися з ними, обов'язково мають бути поінформовані про час і місце судового засідання і про виконання окремих процесуальних дій. Інформаційні технології звичайно значно полегшують отримання інформації про хід розгляду справ, але маємо забезпечити дотримання поряд із принципом гласності і принципу невтручання у приватне життя. Тільки деперсоналізація даних про фізичну особу цим не може обмежуватись. По-третє, будь-яка особа має право на вільний доступ до судового засідання за умов та в порядку, встановленому законом. По-четверте, присутні в залі засідання мають право робити письмові замітки, вести стенограму, звуко- та відеозапис. По-п'яте, публікувати звіти і повідомлення про судові процеси в пресі, інформувати про них по радіо, телебаченню та з використанням інших ЗМІ. Співвідношення принципу гласності процесу з правом на таємницю особистого життя особи, а також забезпеченням суспільних і державних інтересів є чутливим питанням для більшості людей. Не завжди суспільним інтересом керуються представники ЗМІ чи пересічні громадяни, а схильність до критики, висміювання, дріб'язкового обговорення та інші зловживання у цій сфері є доволі розповсюдженим явищем.

Підкреслено, що важко навести приклад країни де б передбачались такі широкі засоби реалізації принципу гласності у судовому процесі як в Україні. Передбачені широкі можливості щодо відеозйомки мають позитивно вплинути на якість правосуддя, відповідальність суддів. Але представники ЗМІ також мають добросовісно та професійно ставитися до висвітлення діяльності суду та дотримуватися прав інших осіб, враховуючи положення Резолюції № 428 Консультативної асамблеї Ради Європи «Відносно Декларації про засоби масової інформації і права людини» від 23 січня 1970 року та Політичної декларації про засоби масової інформації у демократичному суспільстві (4-а Європейська конференція міністрів з політики в області засобів масової інформації. Прага, 7-8 грудня 1994 р.), ст. 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Представники ЗМІ мають відчувати свою соціальну роль у наданні об'єктивної та неупередженої інформації, бути носієм правової та загальнолюдської культури. Неприпустимо підміняти законні форми громадянського контролю за судовою системою недобросовісним впливом на неї. Важливо відновити і зміцнити довіру суспільства до суду, роль журналістів і ЗМІ в цьому процесі має першочергове значення. Суддям необхідна допомога ЗМІ і тому, що судді не мають права коментувати свої рішення.

Ключові слова: гласність судового процесу, відкритість, принципи цивільного судочинства, засоби масової інформації (ЗМІ), інформаційні технології, зловживання правом, відеозйомка, доступ до інформації, фіксування судового процесу.

The article examines the issue of the transparency of the civil process through the prism of the influence and role on the implementation of this principle of representatives of the mass media (hereinafter referred to as mass media) and other relevant issues of the implementation of the transparency of the judicial process with the help of modern information technologies.

The principle of openness is implemented using the following rules. First, the proceedings in civil courts are conducted openly. Secondly, all the materials of the case are open to the persons participating in the case, they have the right to familiarize themselves with them, they must be informed about the time and place of the court session and about the execution of certain procedural actions. Of course, information technologies make it much easier to obtain information about the progress of cases, but we must ensure compliance with the principle of publicity and the principle of non-interference in private life. Only the depersonalization of data about a natural person cannot be limited to this. Thirdly, any person has the right to free access to a court session under the conditions and in the manner established by law. Fourthly, those present in the meeting hall have the right to take written notes, keep a transcript, audio and video recording. Fifth, to publish reports and notices about court proceedings in the press, to inform about them on radio, television and using other mass media. Correlation of the principle of openness of the process with the right to the privacy of a person's personal life, as well as the provision of public and state interests is a sensitive issue for most people. Media representatives or ordinary citizens are not always guided by the public interest, and the tendency to criticize, ridicule, petty discussion and other abuses in this area is a fairly widespread phenomenon.

It is emphasized that it is difficult to give an example of a country where such broad means of implementing the principle of transparency in the judicial process as in Ukraine would be provided. The provided wide possibilities for video recording should have a positive effect on the quality of justice and the responsibility of judges. But mass media representatives should also treat the coverage of court activities in good faith and professionally and respect the rights of others, taking into account the provisions of Resolution No. 428 of the Consultative Assembly of the Council of Europe "Regarding the Declaration on the Mass Media and Human Rights" of January 23, 1970 and the Political Declaration on the Mass Media of information in a democratic society (4th European Conference of Ministers on Media Policy. Prague, December 7-8, 1994), Art. 3 of the Law of Ukraine "On Printed Media (Press) in Ukraine". Media representatives should feel their social role in providing objective and unbiased information, be the bearer of legal and common human culture. It is unacceptable to replace legitimate forms of civil control over the judicial system with an unscrupulous influence on it. It is important to restore and strengthen public trust in the court, the role of journalists and mass media in this process is of primary importance. Judges need the help of the media also because judges do not have the right to comment on their decisions.

Key words: publicity of the judicial process, openness, principles of civil justice, mass media (mass media), information technologies, abuse of law, video recording, access to information, recording of the judicial process.

Постановка проблеми. Пункт 7 ст. 129 Конституції України передбачає дію принципу гласності в українському судочинстві, що сприяє демократизації судочинства. Принцип гласності означає, що розгляд в цивільних

судах є відкритим, що забезпечує присутність на слуханні справи будь-якій особі, тобто передбачається можливість вільного доступу в зал судового засідання не тільки осіб, що беруть участь у справі, але й всім іншим особам, що

виявили бажання бути присутнім при вирішенні спору. З метою висвітлення ходу процесу і його результатів у залі можуть бути присутніми працівники засобів масової інформації (далі – ЗМІ).

Гласність дає можливість суспільству контролювати діяльність суддів; підвищує відповідальність суддів за винесені рішення; утримує громадян від необґрунтованих позовів, помилкових заяв в силу остраху громадської думки; спонукає до сумлінного виконання своїх функцій учасників процесу; впливає на юридичний розвиток суспільства, оскільки завдяки гласності громадяни отримують можливість знайомитися з чинним правом у його практичному здійсненні; впливає на розвиток науки права, оскільки вчені мають можливість знайомитися з судовими рішеннями і користуватися судовою практикою [1, с. 116]. Відкритий розгляд справ дає можливість особам безпосередньо ознайомитися з роботою суду, а це підвищує його відповідальність за законне і правильне вирішення справ, сприяє зниженню суб'єктивізму суддів і дозволяє всім бажаючим переконатися у дотриманні встановлених процесуальним законом правових процедур розгляду справи [2, с. 24]. Отже, вивчення окреслених питань є актуальним та своєчасним.

Метою статті є аналіз питань щодо гласності цивільного процесу, визначення особливостей роботи представників ЗМІ в залі суду.

Виклад основного змісту дослідження. Принцип гласності реалізується за допомогою наступних правил: 1) розгляд справ у цивільних судах проводиться відкрито; 2) усі матеріали справи відкриті для осіб, які беруть участь у справі, вони мають право ознайомитися з ними, обов'язково мають бути поінформовані про час і місце судового засідання і про виконання окремих процесуальних дій.

Редакція статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка вступила в дію з 28 березня 2015 року (відповідно до Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 року [3]) розширює зазначене правило щодо суб'єктного складу. Так, передбачається, що «інформація про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, дату надходження позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення, стадії розгляду справи, місце, дату і час судового засідання, рух справи з одного суду до іншого є відкритою та підлягає невідкладному оприлюдненню на офіційному веб-сайті судової влади України, крім випадків, установлених законом» [4].

Тобто відповідна інформація поширюється серед невідомого/необмеженого кола осіб.

Інформаційні технології звичайно значно полегшують отримання інформації про хід розгляду справ. На офіційному веб-порталі Судова влада України, який розміщений за адресою: <http://court.gov.ua/>, забезпечено можливість отримання інформації щодо стану розгляду судових справ, передбачає можливість пошуку користувачами порталу, перегляду, друку інформації щодо стану розгляду судових справ.

Забезпечено можливість перегляду інформації щодо стадій розгляду судових справ, змінених після 28 травня 2015 року та звітів про автоматизований розподіл судових справ між суддями, сформованих з 01 вересня 2015 року. Знайшовши потрібну справу можна переглянути судові рішення по справі, винесені судом, що відображені в колонці «Назва суду», та які оприлюднені у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Функціональна можливість модулю «Список справ, призначених до розгляду» розроблена для перегляду інформації про судові засідання. «Використовуючи відповідні інструменти (обравши необхідну дату в календарі, суддю чи форму судочинства, використовуючи пошук) користувач з легкістю зможе знайти справу, яка його цікавить [5]. Також користувач може роздрукувати та відіслати

на поштову скриньку інформацію про засідання.

Це значно полегшує учасникам процесу можливість отримання інформації, те що раніше можливо було тільки шляхом особистого відвідування суду чи дзвінка до суду, що деколи було досить важко здійснити, та відволікало працівників суду, тепер – зручний сервіс.

Щодо отримання віддаленого доступу до матеріалів справи учасниками процесу – це питання поки не знайшло свого повноцінного втілення, але передбачається самою концепцією побудови ЄСІТС, тому сподіваємося на її реалізацію. Сьогодні в підсистемі «Електронний суд» цей функціонал дуже обмежений.

На офіційному вебпорталі «Судова влада України» можна ознайомитися із судовою статистикою. Також забезпечена можливість отримання інформації стосовно перебування суб'єктів підприємницької діяльності (контрагентів, боржників, поручителів тощо) у процедурі банкрутства на вебпорталі Судова влада України [6] та оприлюднення відомостей у справах про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою [7].

Згідно Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 року «кожен має право на доступ до судових рішень у порядку, визначеному цим Законом» [8]. Державна судова адміністрація України забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень. «Судові рішення, внесені до Реєстру, є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному вебпорталі судової влади України» [9].

Згідно ст. 8 ЦПК ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень у порядку, встановленому законом.

При розкритті вищезазначеної інформації необхідно дотримуватися правил щодо деперсоналізації особистих даних про особу.

Знеособлення відомостей про особу відбувається в автоматичному режимі за допомогою процедури маскування в тексті електронного примірника судового рішення або окремої думки судді відомостей, що не можуть бути розголошені відповідно до вимог законодавства за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення з подальшою вибірковою візуальною перевіркою результатів такого маскування. Результатом процедури знеособлення є створення образу електронного документа, тобто цей документ не є оригіналом, розповсюджується для ознайомлення громадськості, головним чином, правників, для забезпечення інформацією про стан практики розгляду справ судами, трактуванні тієї чи іншої правової норми тощо. У розділі IX рішення Вищої ради правосуддя від 19.04.2018 р. № 1200/0/15-18 «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» перелічуються особи, яким наданий дозвіл на повний доступ до інформаційних ресурсів Реєстру (за умови, якщо вони є авторизованими користувачами): «суддям, працівникам апаратів судів, зокрема для забезпечення видачі копій судових рішень із Реєстру згідно з вимогами цього Порядку, членам та уповноваженим працівникам секретаріату Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, уповноваженим особам Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Державної судової адміністрації України та її територіальних органів, працівникам адміністрації. Особи, яким надано дозвіл на повний доступ до судових рішень, зобов'язані не допускати розголо-

шення у будь-який спосіб інформації, що стала їм відома у зв'язку з користуванням Реєстром у режимі повного доступу» [10, с. 29].

Вся вище перелічена інформація необхідна не тільки учасникам справи, а й іншим особам, наприклад, практикуючим юристам, вченим, студентам, журналістам, особам зацікавленим в узагальненні судової практики, прогнозуванні власних судових перспектив тощо.

При здійсненні правосуддя мають суворо дотримуватись положення Конвенції Про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Конституції України, Закону України «Про судоустрій та статус суддів», ЦПК, Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», що стосуються умов, заходів і порядку захисту прав осіб при реалізації принципу відкритості та гласності. Маємо забезпечити дотримання поряд із принципом гласності і принципу невтручання у приватне життя. Тільки деперсоналізація даних про фізичну особу цим не може обмежуватись.

Вразливим моментом впровадження інформаційних технологій у судову діяльність є більш широкі можливості до отримання персональних даних осіб. Так, при дослідженні доказів в судовому засіданні не завжди враховуються питання захисту персональних даних учасників судочинства, які можуть міститися не тільки в показаннях допитуваних осіб, але і оголошених документах. Приймаючи до уваги поняття персональних даних у Законі України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року, трансляція основної частини судового процесу не є законною. Над цим питанням мають працювати відповідні спеціалісти, необхідно чи змінювати поняття персональних даних чи змінювати підходи у можливості онлайн-трансляції судових засідань.

Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 20.01.2012 р. №2-рп/2012, збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя. У справі «S. та Марлер проти сполученого королівства» ЄСПЛ зазначив: «Суд нагадує, що «приватне життя» – широке поняття, якому неможливо дати вичерпне визначення. Воно включає фізичну та психологічну недоторканність особи, тому може охоплювати різні аспекти фізичної та соціальної самоідентифікації особи. Наприклад, такі елементи як прираховування себе до певної статі, ім'я, а також сексуальна орієнтація і статева життя потрапляють у приватну сферу, яка охороняється ст. 8 Конвенції. Крім імені людини, її приватне та сімейне життя може включати й інші засоби самоідентифікації особистості та підтримки зв'язків із сім'єю. Важливим елементом приватного життя може бути інформація про стан здоров'я людини. Крім того, Суд вважає, що національна приналежність людини також повинна вважатися частиною її приватного життя. Крім того, ст. 8 Конвенції захищає право людини на особистісний розвиток, а також її право налагоджувати й розвивати стосунки з іншими людьми та зовнішнім світом. До того ж поняття приватного життя охоплює елементи, які стосуються права людини на своє зображення» [11].

По-третє, будь-яка особа має право на вільний доступ до судового засідання за умов та в порядку, встановленому законом.

Згідно ч. 2 ст. 7 ЦПК «будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні. Від особи, яка бажає бути присутньою у судовому засіданні, забороняється вимагати будь-які документи, крім документів, що посвідчують особу».

Допуск осіб на відкрите судове засідання регулюється Тимчасовим порядком забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них, затвердженим рішенням

Вищої ради юстиції від 26.12.2016 р. № 347/0/15-1, наказом Міністерства внутрішніх справ України від 26.12.2016 р. № 1352 [12].

Пропуск осіб до приміщень судів, інших органів та установ системи правосуддя здійснюється в робочі дні та години згідно з розпорядком роботи. З метою ідентифікації осіб, які прибули до суду, інших органів та установ системи правосуддя, їх пропуск здійснюється на підставі документа, що посвідчує особу (паспорта громадянина України, паспорта громадянина України для виїзду за кордон, службового посвідчення, національного посвідчення водія України, пенсійного посвідчення, іншого офіційного документа, що містить фотокартку особи та печатку установи, яка видала документ).

Допуск іноземців та осіб без громадянства, які не є учасниками судових процесів, до приміщень судів здійснюється з дотриманням вимог, встановлених Порядком взаємодії Державної судової адміністрації України, територіальних управлінь Державної судової адміністрації України, апеляційних і місцевих судів під час прийому іноземних делегацій, груп та окремих іноземців, затвердженим наказом Державної судової адміністрації України від 18.11.2015 р. № 199 [13].

До Верховного Суду допуск відвідувачів врегульовано Законом України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [14] та Інструкцією про здійснення державної охорони Верховного Суду та порядок допуску на об'єкт охорони від 14.12.2017 р.

По-четверте, присутні в залі засідання мають право робити письмові замітки, вести стенограму, звуко- та відеозапис.

Редакція статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року передбачала, що «учасники судового процесу та інші особи, присутні на відкритому судовому засіданні, можуть використовувати портативні аудіотехнічні засоби. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відеозапису, а також транслявання судового засідання допускається за рішенням суду» [4]. За новою редакцією цієї статті «учасники судового процесу, інші особи, присутні у залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених законом» [4].

При цьому, тільки «трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду». А згідно ч. 18 ст. 7 ЦПК, оголошення судового рішення (якщо воно здійснюється прилюдно), може транслюватися по радіо і телебаченню, в мережі Інтернет без вказівки на дозвіл суду. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання повинні здійснюватися без створення перешкод у веденні засідання та здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав.

«Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, фіксування за допомогою власних записів та портативних аудіотехнічних засобів та розповсюдження у майбутньому відповідної інформації у ЗМІ є засобом, за допомогою якого не тільки присутні на судовому засіданні особи мають змогу ознайомитися з ходом засідання, тобто принцип гласності передбачає три форми отримання інформації з зали суду: а) безпосереднє сприйняття інформації в залі суду і право фіксувати її різними засобами; б) сприйняття інформації про судовий процес за допомогою ЗМІ; в) ознайомлення із судовим рішенням за допомогою офіційного реєстру судових рішень в мережі Інтернет» [10].

«Онлайн трансляції судових засідань» - окрема сторінка порталу Судова влада України [15], на якій можна

ознайомитися із запланованими, поточними трансляціями. Функціонує окремий канал на YouTube [16], на якій портал «Судова влада України» (<http://bit.ly/2qJsIaV>) транслює судові засідання. Для таких трансляцій використовуються відеокамери, що розміщені у залах судових засідань.

Згідно Листа Державної судової адміністрації України № 15-1924/16 від 14 березня 2016 року «Про можливість онлайн трансляції судових засідань по справах, які мають значний суспільний інтерес» здійснювати онлайн трансляцію судового засідання можливо за умови дотримання певних правил [17]. ГО «Вектор прав людини» розробила приклад типового клопотання про судові трансляції [18]. У клопотанні необхідно обґрунтувати в чому складається суспільний інтерес для забезпечення онлайн трансляції судового засідання. Це не завжди вдається учасникам справи. Так, суд розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду цивільну справу за позовом ОСОБА_6 до Заставнівської міської ради та Приватного підприємства «НадПред Теплосервіс», зазначив, що до суду надійшло письмове клопотання позивача ОСОБА_6 про надання дозволу на трансляцію судових засідань у даній цивільній справі в мережі Інтернет на «YouTube» каналі «Судова влада України», посилаючись на значний суспільний інтерес до цього судового процесу. Суд зазначив, що суспільний інтерес являє собою гармонізований інтерес публічних і приватних осіб та може кваліфікуватися як суспільна користь, соціальний ефект від здійснення партнерства у будь-якій сфері права. Відповідно до ст. 29 Закону України «Про інформацію», предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб, тощо. Інформацією про резонансність цивільної справи №716/1471/18 та наявність великого інтересу до неї у громадськості міста Заставна суд не володіє. Не спостерігається контролю за судовим процесом з боку громадськості і під час проведення судового розгляду. Також в судовому засіданні представником позивача не доведено наявності гармонізованого інтересу публічних і приватних осіб до даної справи, як інформації, що являється предметом суспільного інтересу. Задоволення клопотання позивача неминуче призведе до чергового відкладення слухання справи. Отже, враховуючи завдання цивільного судочинства, забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами, суд вважає клопотання таким, що не підлягає задоволенню [19].

Необхідно відзначити позитивні результати від такого проекту - покращується відкритість і гласність судочинства. Пряма трансляція судового засідання – це перехід на якісно новий рівень висвітлення діяльності судів. Можливість обговорити в наукових і практичних колах, в тому числі на правових інтернет-форумах, в соціальних мережах подробиці судової діяльності у конкретних справах, має позитивно впливати на загальну поінформованість про судові процеси, правову просвіту суспільства, звісно, якщо йдеться про конструктивні дискусії. Маємо пам'ятати, що можливість трансляцій судових засідань має ґрунтуватися на принципах дотримання прав осіб на недоторканність приватного життя, особисту і сімейну таємницю, прав і законних інтересів учасників судового процесу, їх безпеку.

Крім того, далеко не за всіма справами активно стежать та обговорюють, про що можна пересвідчитись при оцінці кількості переглядів відео: від 13-15 переглядів - звичайно при такій замалій кількості переглядів можна поставити під сумнів доцільність витрачання людського

та технічного ресурсу, в тому числі обсяг сховищ даних для такого невеликого попиту на відео. Інші ж справи, навпаки, продивляються декілька сотень чи тисяч глядачів. Тому транслювання всіх судових засідань недоцільно, важливо відслідковувати запити суспільства.

ЦПК передбачає спеціальний випадок, коли трансляція засідання обов'язкова та здійснюється самим судом, якщо всі учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, здійснюється транслювання перебігу судового засідання в мережі Інтернет (ч. 5 ст. 7 ЦПК).

По-п'яте, публікувати звіти і повідомлення про судові процеси в пресі, інформувати про них по радіо, телебаченню та з використанням інших ЗМІ.

Згідно ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Співвідношення принципу гласності процесу з правом на таємницю особистого життя особи, а також забезпеченням суспільних і державних інтересів – чутливе питання для більшості людей. Багато людей взагалі не готові до того, що інші особи можуть отримали доступ матеріалів справи шляхом відеотрансляції судового засідання, до обговорення їх життя іншими особами. Не потрібно забувати, що не завжди суспільним інтересом керуються представники ЗМІ чи пересічні громадяни. Схильність до критики, висміювання, дріб'язкового обговорення – не непоодиноким випадком для осіб, що розповсюджують інформацію про судовий процес. Зловживання у цій сфері доволі розповсюджене явище.

Часто доводиться чути від підприємців про те, що розгляд справи в державному суді неминуче веде до певного розголошення інформації про юридичну особу, впливає на ділову репутацію, тому краще звертатися до третейського суду.

Ці аспекти сучасних проблем змісту принципу гласності в умовах нової інформаційної реальності мають бути додатково досліджені. Нажаль, проникнення Інтернету у майже всі сфери життя конкретної особи вже дозволяє говорити про відсутність взагалі такої категорії як приватність. Це проблема сучасного світу. Все менше місця залишається для особистого та все більше стає доступна інформація про конкретну особу, навіть якщо вона ніколи цілеспрямовано не розміщує інформацію про себе в Інтернеті. Відеокамери в громадських місцях, державні реєстри, так звані великі дані, обробка яких стає все доступнішою із розвитком штучного інтелекту, та багато інших цифрових інструментів дають змогу втручання у приватне життя.

Недоторканність особистого життя включає в себе право кожного на таємницю особистих паперів і таємницю кореспонденції (ст. 31 Конституції України, ст. ст. 94, 303 і 306 ЦК). При цьому їх оголошення ставиться у залежність від надання згоди осіб, які мають на це право згідно зазначених статей ЦК, незалежно від того в закритому чи відкритому судовому засіданні відбувається розгляд справи (це правило відрізняється від раніше чинного, оскільки згода вимагається і для закритого засідання) [10, с. 26].

По-шосте, при розгляді справ перебіг судового процесу фіксується технічними засобами в порядку, встановленому законом (фіксування судового процесу часто називають окремим принципом цивільного процесу, однак, думаємо, що він є засобом реалізації гласності у цивільному процесі). Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, зроблений судом. Якщо присутні в залі судового засідання особи здійснюють аудіо- і відео-записи, але вони не можуть бути приєднані до матеріалів справи як офіційний запис судового засідання.

Варто підкреслити, що важко навести приклад країни де б передбачались такі широкі засоби реалізації принципу гласності у судовому процесі як в Україні. Наприклад, в Німеччині взагалі не допускається аудіо- і відео-

запис судових засідань. У США не дозволяється не тільки відео, а й фотозйомка (в пресі друкують тільки мальовані картини). В літературі відмічається, що не завжди можна підтримати таку тенденцію, оскільки переважна більшість справ розглядається у відкритих судових засіданнях, але учасники процесу часто почувають себе некомфортно у присутності представників засобів масової інформації, не бажають розголошення інформації про себе, про участь в процесі тощо. Але навіть якщо учасники процесу висловлюють свою незгоду з проведенням відеозапису, головуєчий по справі не має права заборонити відеофіксацію, регулюючи лише розташування у залі осіб, які її проводять. Але навіть у тих країнах, де заборонена відеозйомка судового засідання, тенденція до підвищення гласності судових процесів посилюється під впливом практики ЄСПЛ (вище наводилась рішення від 22.03.2016 р. Європейського суду з прав людини у справі «Pinto Coelho v. Portugal»).

Предбачені широкі можливості щодо відеозйомки мають позитивно вплинути на якість правосуддя, відповідальність суддів. Але, необхідно і представникам ЗМІ добросовісно та професійно ставитися до висвітлення діяльності суду та зважати на права інших осіб. Адже сторін процесу вже не питають про їх ставлення до зйомки процесу, тому маємо враховувати почуття інших людей. Журналісти можуть відволікати учасників процесу, відеокамери деяких людей можуть скувати їх поведінку, не всі люблять говорити під запис.

Якщо професійні журналісти присутні в засіданні для освітлення процесу, в тих випадках коли це дозволяє закон - це добре. Але, якщо представник ЗМІ має якусь провокативну ціль, то це недобросовісна поведінка. Представники ЗМІ мають враховувати положення Резолюції № 428 Консультативної асамблеї Ради Європи «Відносно Декларації про засоби масової інформації і права людини» від 23 січня 1970 року [20]: Засоби масової інформації зобов'язані виконувати свої функції з почуттям відповідальності перед суспільством і окремими громадянами. Для цієї мети бажано передбачити кодекс професійної етики для журналістів; він повинен охоплювати, серед іншого, такі питання, як поширення точних і збалансованих повідомлень, виправлення неправильної інформації, проведення чіткої відмінності між поширюваною інформацією і коментарями, недопущення поширення наклепницьких тверджень, повагу права на особисте життя, а також повагу права на справедливий судовий розгляд, гарантованого ст. 6 Європейської конвенції про права людини.

Відповідно до Політичної декларації про засоби масової інформації у демократичному суспільстві (4-а Європейська конференція міністрів з політики в області засобів масової інформації. Прага, 7-8 грудня 1994 р.) «журналістська діяльність має ряд властивостей в справжній демократії. З цих властивостей - які вже враховані у багатьох професійних кодексах поведінки - можна привести наступні: а) повага права публіки бути точним чином інформованою про факти і події; б) збір інформації чесними способами; в) чесне представлення інформації, коментарів і критики, особливо уникаючи невинуватих замахів на приватне життя, дифамації і необґрунтованих звинувачень; г) незаохочення будь-якого насильства, ненависті, нетерпимості або дискримінації, заснованої, зокрема, на расі, полі, сексуальній орієнтації, мові, релігії, політиці або інших думках, національному, регіональному або соціальному походженні» [21].

У відповідності до ст. 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [22] від 16 листопада 1992 року забороняється використання друкованих засобів масової інформації для: втручання в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених законом; розголошення будь-якої інформації, яка може

привести до вказання на особу неповнолітнього правопорушника без його згоди і згоди його представника.

Особливої уваги вказані норми та правила набувають у кримінальному судочинстві. Саме на вирішення проблем справедливого висвітлення інформації в означеній сфері спрямована Рекомендація N R (2003) 13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про порядок надання інформації про розгляд у кримінальних справах через засоби масової інформації» (10 липня 2003 року) [23].

Сьогодні в суспільстві потреба в масовій інформації значно посилена, оскільки громадяни все більше прагнуть самостійно оцінювати явища і події, активно брати участь у суспільних і політичних процесах. Не виключення і «інформація с зали суду», яка дає змогу особам знайомитися із своїми правами, дізнаватися про особливості судового захисту прав людини.

Важливим явищем останніх років став активний контроль громадськості за роботою суддів. Широке обговорення деталей резонансних судових процесів сформувало в суспільстві запит на побудову нової форми взаємовідносин з органами правосуддя. Критичні оцінки справедливості роботи судової системи в цілому підняли питання про довіру до суду (але не потрібно забувати, що судова система часто критикується за роботу всієї правоохоронної системи, і не тільки: поліції, прокуратури, державних виконавців, нотаріусів тощо, не вдаючись до конкретних «винуватців» неналежного захисту прав фізичних та юридичних осіб).

Суспільство має бути в змозі отримувати інформацію про діяльність судової влади через ЗМІ. В демократичному суспільстві закони гарантують громадянину змагальність і інформаційну відкритість процесу судочинства. Суспільство має право і повинне висловлювати свою думку про діяльність суддів, а діяльність суддів має бути відкритою. Отже, журналісти повинні бути в змозі вільно розповідати і коментувати діяльність правової системи, підкоряючись обмеженнями, встановленими законом та не зловживаючи правами учасників процесу.

Межі невтручання у судову діяльність з боку суспільства і ЗМІ повинні обмежуватися тайною дорадчої кімнати і правилами ведення процесу. Суспільство і ЗМІ ніким не можуть бути позбавлені права обговорювати хід і підготовку судових процесів, самі судові рішення.

Кодекс суддівської етики затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року передбачає, що «суддя повинен проявляти повагу до права на інформацію про судовий розгляд та не допускати порушення принципу гласності процесу. Суддя у визначеному законом порядку надає ЗМІ можливість отримувати інформацію, не допускаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету правосуддя (ст. 11)» [24].

Судді не проти критики, але така критика має бути об'єктивною та не має чинити тиск на суд, що, на жаль, сьогодні має місце в ЗМІ.

В деяких країнах така критика взагалі заборонена. Наприклад, в Сінгапурі встановлено відповідальність за образу, вірніше, «скандалізування» суду. Одним з варіантів цього правопорушення є намір створити у середньостатистичного одержувача інформації уявлення про «невід'ємну схильність» судової системи в цілому до несправедливості. Кілька років тому сінгапурський суд засудив до виплати штрафу видавничу компанію Dow Jones і зам. головного редактора журналу The Wall Street Journal Мелані Кіркпатрік за публікацію статей, які ніби-то ганьблять судову систему Сінгапуру - журналісти висловлювали сумнів, що сінгапурські суди вільні від тиску з боку уряду. Таке суворе регулювання цього питання пов'язане з тим, що згідно усталених поглядів інтереси і права суспільства в Сінгапурі мають беззаперечну перевагу перед інтересами і правами індивідуума, в країні є цензура. Сінгапур - справді одна з найменш

корумпованих країн, і одночасно преса там знаходиться під дуже жорстким контролем [25].

Не пропонуючи подібних заходів в Україні, все ж таки зауважимо, що представники ЗМІ мають відчувати свою соціальну роль у наданні об'єктивної та неупередженої інформації. Мають бути носієм правової та загальнонародської культури. Неприпустимо підмінити законні форми громадянського контролю за судовою системою недобросовісним впливом на неї.

Сьогодні сформована думка про недовіру суспільства по відношенню до суду. Але маємо зважати на те, що в цивільному процесі в кожному спорі є дві сторони. Ця агресія, яка сьогодні спрямована проти суду, не може бути пояснена тільки об'єктивними чинниками, адже більшість судових рішень не оскаржуються сторонами. Звідки ж стільки невдоволених в ЗМІ? Ким сформоване невдоволення роботою судової системи? Судді фактично несуть тягар невдоволення населенням всією системою державної влади. Подібна критика непригамана країнам заходу.

Рекомендаціями Ради Європи абсолютно заборонено критику судової влади політиками та ЗМІ, а ставити під сумнів порядність судової влади – це ставити під сумнів всю юстицію в Україні, що вже загрожує українській державності», зазначено Крістофером Регнардом (суддя, президент Європейської асоціації суддів, віце-президент Світової асоціації суддів).

Судді не мають відповідати за невдоволення органами державної влади, тим більше, що таке відношення до судової системи частіше формується гучними заявами представників інших органів влади.

Ця тенденція інколи може бути пов'язана із викритими фактами непристойних вчинків суддів, з чим має боротися ВККС та ВРП, та із скандалами навколо низки гучних судових процесів. Але маємо відмежувати реальні проблеми із подекуди упередженим розглядом справ, з чим не маємо миритися, від спроб тиску на суд і заздалегідь підірвати довіру до рішення суду ще до його винесення, якщо це вигідно одній із зацікавлених сторін. Дискусія про найбільш резонансні судові справи має відбуватися на аналізі дійсних обставин справи, а не на взаємних докорах, політичних поглядах, навіть без ознайомлення із дійсним станом справ. Представники ЗМІ не мають бути тільки засобом виправдання обвинувачених, які дійсно скоїли злочин. Ні публікації в пресі, пікети біля судів – не мають впливати на справедливе правосуддя.

Маємо пам'ятати, що зростання громадянської відповідальності, притаманне сучасному українському суспільству, як фактор безумовно позитивний, на жаль, може супроводжуватися негативним фактом - відчуттям непогрішності власної думки, недовіри до думок експертів, свідків тощо. В результаті загальне бажання брати участь в правосудді, поправити «корумпованих суддів» і неправдиве уявлення про справедливість (а у обвинувачених та їх родичів воно значно відрізняється від уявлень жертв правопорушень) може привести до ще більшого зростання агресії у суспільстві.

Щоб суддя міг протистояти тиску, він має бути захищений: і законом і повагою до судового рішення та до професії судді. Робота судді невдячна, важка, небезпечна, та ще й з нав'язаним негативним відношенням суспільства – на кожному сьогодні навішений ярлик злодія. Це не заохочує, до того, щоб у судову систему приходили дійсні професіонали. Але саме професіонали потрібні сьогодні у системі судоустрою, що зумовлено ускладненням цивільних, кримінальних і адміністративних спорів, разом з ускладнен-

ням суспільного життя за останні 20 років (поява важких категорій справ щодо корпоративних відносин, відносин з використання результатів творчої діяльності, правопорушень у всевітній мережі Інтернет тощо), а також із необхідністю застосування рішень ЄСПЛ.

Важливо відновити і зміцнити довіру суспільства до суду, роль журналістів і ЗМІ в цьому процесі має першочергове значення.

Суддям необхідна допомога ЗМІ і тому, що судді не мають права коментувати свої рішення. Кодекс суддівської етики передбачає, що суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та надавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи (ст.12) [26].

Судді у всьому світі не мають права обговорювати не тільки свої рішення, а й рішення своїх колег. І в цьому, на нашу думку, нема ніякого «юридичного снобізму», адже така норма спрямована на недопущення впливу на рішення суду, який буде переглядати відповідне рішення у наступній судовій інстанції.

Суддя фактично позбавлений засобів захисту від несправедливих обвинувачень. Судова система саме з цих причин вважається закритою, оскільки закриття інформації - це привід для звинувачення в необ'єктивності.

Якщо громадськість обговорює те або інше рішення суду, а судді не можуть брати участі в дискусії, то саме судді виявляються на узбіччі найважливіших інформаційних процесів, адже за них вакуум заповнюється коментарями сторін у справі, прокурора, адвоката, або навіть не завжди компетентного журналіста, що також підриває довіру суспільства до суду.

Висновок. Отже, серед суддів сьогодні є розуміння того, що відкритість і доступність - це більшою мірою захист самих суддів. Відкритість судової системи передбачає також ефективніший самоконтроль, успішне очищення суддівських кадрів.

Сьогодні будь-яка новина про суд відразу обговорюється у соціальних мережах і цей процес неможливо зупинити. Проте в ньому мають брати участь самі судді, прес-секретарі та наповнювати позитивними прикладами судових рішень. Пояснюючи свої рішення через ЗМІ, суд зможе наблизити його до розуміння простих громадян. Завдяки відкритості судової системи норми закону і права стають природною частиною звичайного життя громадян.

Для прикладу, у Канаді є правовий ресурс, який розповідає про діяльність судів за допомогою анімації і картинок – такий нестандартний підхід до подання інформації наближує право та його застосування до непрофесіоналів. В Україні вже давно діє Єдиний державний реєстр судових рішень, який дає змогу безкоштовно знайомитися з рішеннями судів, але вони фактично доступні до розуміння не всім громадянам.

Маємо перетворити суд в суспільній свідомості в інстанцію, де можна цивілізовано вирішувати свої проблеми. Для цього необхідно налагодити комунікацію суспільства і судової системи за допомогою ЗМІ.

Плідна взаємодія прес-служби суду із представниками ЗМІ, в тому числі, дасть позитивний результат як для реформування судової системи, підвищення рівня правової грамотності журналістів та приватних осіб, сприятиме зростанню правосвідомості громадян, а також визнанню усіма верствами суспільства верховенства закону і права, відновлення справедливості у суспільстві. Чи не до цього ми всі прагнемо?

ЛІТЕРАТУРА

1. Васцьковский Е. В. Учебник гражданского процесса. М., 1917. 624 с.
2. Цивільний процес України: підруч. / за ред. Є. О. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. Київ : Істина, 2011. 536 с.
3. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/192-19/page>

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
5. Довідка по «Список справ, призначених до розгляду». Судова влада України: вебсайт. URL : <https://court.gov.ua/csz/>
6. Оголошення та повідомлення. Верховний суд / Судова влада України. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/og_pov/
7. Оприлюднення відомостей у справах про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою. Верховний суд / Судова влада України. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/opr_vid/
8. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 р. № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>
9. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2006 р. № 740. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text>
10. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н.Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20.01.2012 р. №2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text>
12. Про затвердження Тимчасового порядку забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них : рішення Вищої ради юстиції від 26.12.2016 р. № 3470/0/15-16. URL : <http://www.vru.gov.ua/content/docs/Rogyadok.pdf>
13. Про Порядок взаємодії Державної судової адміністрації України, територіальних управлінь Державної судової адміністрації України, апеляційних і місцевих судів під час прийому іноземних делегацій, груп та окремих іноземців : наказ Державної судової адміністрації України від 18.11.2015 р. №199. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/DSA/DSA_2017_all_docs/17ordersmarch/N_199.pdf
14. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 04.03.1998 року № 160/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text>
15. Судова влада України. URL: <https://court.gov.ua/affairs/online/>
16. Судова влада України: офіційний канал на Youtube. URL: <https://www.youtube.com/channel/UCFDRcAmACu5jJF-YUMGctnA>
17. Он-лайн трансляція судового засідання на веб-порталі «Судова влада України». Рівненський апеляційний господарський суд. URL: https://rva.arbitr.gov.ua/sud5040/gromadyanam/uzotsz_20171/
18. Приклад звернення про трансляцію судових засідань технічними засобами суду (прикладом типового клопотання про судові трансляції). Вектор прав людини: вебсайт. URL: <http://hrvector.org/podiyi/18-04-23-klopotannya>
19. Ухвала Заставнівський районний суд Чернівецької області від 27.02.2019. Справа № 716/1471/18 Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80141260>
20. Резолюція N 428 (1970) Консультативної асамблеї Ради Європи «Стосовно Декларації про засоби масової інформації та права людини» від 23.01.1970. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_107
21. Політична декларація про засоби масової інформації в демократичному суспільстві. Резолюція № 1 «Майбутнє суспільного теле-радіомовлення». Резолюція № 2 «Журналістські свободи і права людини». URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_121
22. Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні : Закон України від 16.11.1992 року № 2782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>
23. Рекомендація N R (2003) 13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо порядку надання інформації про розгляди у кримінальних справах через засоби масової інформації» від 10.07.2003. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_870
24. Про затвердження Кодексу суддівської етики : рішення XI (чергового) з'їзду суддів України від 22 лютого 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>
25. Сингапурський суд как бизнес-проект. URL: <https://pravo.ru/interpravo/practice/view/83653/>
26. Про затвердження Кодексу суддівської етики : рішення XI (чергового) з'їзду суддів України від 22.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>